

حسن نیت در حقوق ایران و قاعده‌ی احسان در فقه امامیه-قسمت اول

محمد حاتمی کیا^۱

چکیده

باتوجه به اینکه قوانین نظام مقدس جمهوری اسلامی ایران الزاماً می‌بایست به تصویب شورای نگهبان قانون اساسی برسد بنابراین تدوین قوانین نباید با متون و آموزه‌های فقهی بیگانه باشد و چنانچه دو مفهوم قانونی و فقهی به یکدیگر نزدیک باشند حقوقدان وظیفه دارد به وجوه تمایز و تشابه آن دو مفهوم پردازد، نتیجه‌ی عملی از آن ارائه نماید و به سؤالات و ابهامات خواننده پاسخ دهد. زیرا چنانچه هر یک از این مباحث صرفاً در عنوان مربوط به خود مطرح شود اساساً هیچ‌گونه پیوندی بین حقوق و فقه ایجاد نمی‌شود در حالی که با توجه به مقدمه مزبور یک حقوقدان متعهد به اسلام می‌بایست به رابطه‌ی این مباحث پردازد. نگارنده در امر حاضر سعی دارد بدو به بررسی مفاهیم حسن نیت و قاعده‌ی احسان در قانون و فقه امامیه سپس به آثار هر یک از این دو مقوله در قرارداد و مسئولیت قهری پردازد. آن‌گاه به وجوه تمایز و تشابه و ضمانت اجرای آن‌ها که در واقع نتیجه‌ی عملی بحث می‌باشد گریزی بزند. امید است که این ناچیز چراغی باشد برای کلیه‌ی کسانی که می‌خواهند به تبیین مسائل مرتبط حقوقی و فقهی پردازند.

کلیدواژه‌ها: حسن نیت، قاعده‌ی احسان، تحلیل حقوقی، تحلیل فقهی، قرارداد، مسئولیت قهری، ضمانت اجرا، مسئولیت قراردادی.

مقدمه

قضایی علوم دانشگاه خصوصی حقوق ارشد کارشناسی ۱. دانشجوی

همانطور که از عنوان تحقیق بر می آید هدف از بررسی دو عنوان حسن نیت و احسان صرفاً مطالعه‌ی آن ها به نحو مجزا نمی باشد، زیرا هرچند که منابع موجود به تبیین این دو عنوان به نحو مختصر و ناچیز پرداخته است اما تقریباً در هیچ کتاب یا مقاله ای به بررسی تطبیقی این دو موضوع پرداخته نشده است. نقطه عطف تحقیق نیز که در فصل سوم آن نمود پیدا می کند، بررسی وجوه تمایز و تشابه این دو عنوان می باشد، که علاوه بر آثار عملی آثار تئوری در زمینه‌ی فقه و حقوق دارد و خواننده را به واکاوی در آثار آن مجاب می نماید. امید است که بحث حاضر ذهن خواننده را چنان با موضوع عجین نماید که به تحقیق حاضر بسنده ننماید و جهت بارور شدن و تکمیل موضوع به سایر منابع رجوع نماید. حسن نیت، اصلی اخلاقی و وجدانی است که همواره در آموزه های دینی بر رعایت آن سفارش شده است. (من حسنت نیه امره التوفیق) به رغم اینکه این اصل در نظام های حقوقی دنیا پذیرفته شده است و در قوانین برخی از کشور ها نیز مقرراتی را به خود اختصاص داده است؛ اما تعریفی روشن و صریحی از آن ارائه نشده است. برخی حسن نیت را مفهومی سهل و ممتنع بیان کرده اند. به عقیده‌ی برخی از صاحب نظران حسن نیت مفهومی ذهنی، کیفی و مبهم بوده و تعریف آن امری دشوار است. حسن نیت ترکیبی اضافی، متشکل از دو واژه «حسن» و «نیت» می باشد که همواره با تعبیر «رفتار منصفانه» به کار می رود. در حقوق ایران با وجود تصریح به برخی اصول حاکم بر قرارداد ها در حقوق مدنی مانند اصل صحت در ماده‌ی ۲۲۳ و اصل لزوم در ماده‌ی ۲۱۹ در خصوص اصل حسن نیت یا تکلیف به رعایت آن ، حکمی دیده نمی شود. با وجود این فقدان نص صریح مبنی بر رعایت حسن نیت را نمی توان موجب انکار و نفی کامل آن در حقوق ایران دانست. برخی حقوق دانان با اتکا به ماده‌ی ۸ قانون مسئولیت مدنی ضمن پذیرش اصل حسن نیت در حقوق ایران معتقدند که آنچه در مقررات ایران با عنوان علم و جهل از آن یاد می شود همان است که در حقوق نوین از آن با عنوان «سوء نیت» و «حسن نیت» یاد می شود .

از طرفی آنچه در لسان فقها و حقوقدانان به قاعده‌ی احسان مشهور است، صراحتاً در ماده‌ی ۵۱۰ ق.م.ا.م.صوب ۱۳۹۲ به رسمیت شناخته شده است. بر طبق این ماده «هرگاه شخصی با انگیزه‌ی احسان و کمک به دیگری رفتاری را که به جهت حفظ مال، جان، عرض یا ناموس او لازم است، انجام دهد و همان عمل موجب صدمه و یا خسارت شود در صورت رعایت مقررات قانونی و نکات ایمنی، ضامن نیست». بنابراین قاعده‌ی احسان به عنوان یکی از مستقات ضمان در فقه امامیه در حقوق موضوعه ایران نیز پذیرفته شده است و دست قضات را البته با رعایت قیود مذکور در قانون باز گذاشته است. آنچه در این مقاله مطمح نظر است، این می باشد که دقت در مبانی این دو نظریه که اولی مقوله‌ای ذاتاً حقوق غربی و دومی قاعده‌ای ریشه دار در حقوق اسلام است، می تواند قلمرو استناد به آن دو را مشخص، تفاوت آن دو را تبیین و امکان استناد به هر دو را در موارد مشخص توسط دکترین حقوقی و رویه قضایی مشخص کند.

اهمیت این تحقیق از این جهت می باشد که ارتباط قاعده‌ی احسان و حسن نیت که از دو حوزه‌ی فقه و حقوق می باشد را تحلیل و بررسی می نماید و کاربردها و ضرورت های آن را تبیین می کند.

از اصلی ترین اهداف این تحقیق ترویج استفاده و نمایاندن محاسن قاعده‌ی حسن نیت و همچنین شناسایی مبنا و خواستگاه قاعده‌ی حسن نیت و قاعده‌ی احسان می باشد و از دیگر اهداف تحقیق، تشریح آثار و ترویج استناد به این دو عنوان می باشد.

این نوشتار مشتمل بر سه فصل است. در فصل نخست و دوم به تعریف و مفهوم حسن نیت و قاعده‌ی احسان، مبانی و منابع آن ها، آثار و ضمانت اجرای آن دو در قرارداد و خارج از قرارداد پرداخته، و در فصل سوم به مطالعه‌ی تطبیقی حسن نیت و احسان از نظر تعریف و مفهوم، آثار و ضمانت اجرا خواهیم پرداخت.

۱. حسن نیت

۱-۱. تعریف و مفهوم

برای تعریف حسن نیت ابتدائاً به معنای لغوی آن و سپس به تعریف اصطلاحی این تئوری خواهیم پرداخت. حسن نیت ترجمه‌ی اصطلاحات «bonae foi» در حقوق فرانسه و «good faith» در حقوق کشورهای آمریکا و انگلیس می‌باشد که اغلب آنها ریشه رومی دارند و اصطلاح لاتین آن «bona fides» است. حسن نیت از دو واژه «حسن» و «نیت» ترکیب یافته که حسن در لغت به معنای نیکو شدن، خوب شدن، زیبا شدن، خوبی و زیبایی است و «نیت»، به معنی قصد، عزم، آهنگ آمده است (عمید، ۱۳۷۹، ج ۲، ص ۱۶۳۰). که در حالت ترکیبی می‌توان آن را به داشتن قصدنیکو دانست. مجموعه‌ی قوانین هیچ یک از کشورهای ایران و فرانسه تعریفی از حسن نیت ارائه نداده‌اند و در میان دکترین هم اجماعی در خصوص تعریف آن وجود ندارد. صرفاً در حقوق آمریکا یک تعریف کلی از حسن نیت در بخش ۱-۲۰۱ قانون یکنواخت تجاری^۲ ارائه شده که عبارت است از «صداقت در رفتار با معاملات مربوط» و در ماده‌ی ۲-۲۰۱ در مورد صداقت می‌گوید: «رعایت استانداردهای متعارف عدالت در انجام تجارت».

اما از نظر اصطلاحی و مفهوم، برداشت‌های مختلفی از این نظریه شده که غالباً آن را مفهومی اخلاقی می‌دانند. حقوقدانان فرانسه معتقدند که حسن نیت «راهنمای صادق و درست است» (Le Tourneau, ph, 2005) و حسن نیت برای طلبکار نیز همانند بدهکار ضروری است. (Jourdain, P, 1992)

۱-۲. مبانی و منابع

در این قسمت به صورت مختصر به مبانی و منابع تئوری حسن نیت در دو بحث جداگانه خواهیم پرداخت.

۱-۲-۱. حقوق موضوعه‌ی ایران

1. Uniform commercial code.

همانطور که می دانیم حقوق ایران از حقوق کشورهای اروپائی و بیشتر فرانسه تأثیرات زیادی پذیرفته است و قانونگذار حکیم با ظرافتی خاص آن را با فقه اسلامی در آمیخته و به صورت مدون درآورده است. در نظام قانونگذاری جمهوری اسلامی ایران پس از تصویب قانون در مجلس شورای اسلامی متن قانون به لحاظ مطابقت با قانون اساسی و شرع به شورای نگهبان ارسال می گردد و قانونگذار نمی تواند بدون هیچ گونه دخل و تصرفی در قوانین بیگانه که بعضاً مخالف قانون اساسی ایران یا شرع مقدس است آن ها را تصویب نماید که نمونه بارز آن قانون مدنی ایران است که آمیخته ای از فقه و حقوق خارجی، بالخصوص قانون مدنی فرانسه می باشد.

حسن نیت در مقررات مختلف مدنی، تجارت، بیمه و ... اثر دارد هرچند که قبلاً بیان شد حسن نیت در حقوق ایران تعریف نشده است. اما از نظر بعضی از حقوقدانان، قانون گذار در هنگام تدوین و تصویب مقررات، آن را در ذهن خود پرورانده و به آن توجه داشته است. چراکه به دور از انصاف است در قوانین ایران که اکثراً از شرع مقدس سرچشمه گرفته است این تفکر مورد غفلت قانونگذار قرار گرفته باشد. در ادامه به برخی از مواردی که چه به صورت صریح و چه به صورت ضمنی در برخی از قوانین ایران انعکاس یافته است می پردازیم.

اصل چهارم ق.ا، مادهی ۶۵ ق.م، مادهی ۲۷۹ ق.م، مواد ۱۰۹، ۱۳۳، ۱۳۶، ۴۲۹ ق.آ.د.م مادهی ۳۳۷ ق.ت، مادهی ۶ ق.ب، مواد ۳ و ۳۵ ق.ت.ا

۲-۲-۱. فقه امامیه

همانطور که می دانیم حقوق ایران سرچشمه‌ی فقهی دارد و از مبانی فقهی بی نیاز نخواهد بود زیرا اساساً حقوق ایران مبنای فقهی دارد و برای بهتر شناختن آن و درک عمیق مفاهیم حقوق نباید از فقه، بیگانه ماند. احکام فقهی صرفاً جنبه معنوی نداشته و ضمانت اجرای آنها نیز مربوط به جهان باقی نیست، بلکه در این دنیا

نیز آثار و نتایج دارند. اما این دستورات در صورتی الزام آور هستند که منبعث از پایگاهی معتبر و قدرتمند باشد، پایگاهی که از تردید و گمان مبری بوده و قابل خدشه نیز نباشد.

فقه مبین اسلام احکام مربوط به عبادات و معاملات را تبیین و بررسی می نماید. تشخیص اینکه در چه عقود، امانت، اعتماد و حسن نیت لازم است، به طور کلی بستگی به شرایط و اوضاع هر عقد دارد و رابطه بین مودع و مستودع، قیم و مولی علیه، وکیل و موکل مشمول این دسته ممکن است قرار بگیرد، چراکه مبنای این عقود صرف نظر از جنبه‌ی مالی آن بیشتر جنبه احسان دارد و طرفین باید اعتماد یکدیگر را نه تنها به صورت کتبی در قرارداد لحاظ کنند بلکه در عمل باید به طور کامل حسن نیت را رعایت کنند و کلیه‌ی موارد و مسائل مربوط به جنبه‌های اصلی و فرعی معامله را بیان نمایند. افشا نکردن در حقوق اسلامی به کتمان معروف است و موجب تحقق تدلیس در عقود می گردد و بدین معناست که تمام عیوب موضوع قرارداد را که از آن آگاه هستند، ابراز نمایند. توجه به این نکته‌ی مهم است که آگاه بودن از وجود عیب در موضوع قرارداد و افشا نمودن آن شرط لازم برای اعطای حق فسخ تلقی نمی شود. زیرا حتی اگر فروشنده در زمان انعقاد قرارداد از وجود عیب آگاه نباشد نیز حق خیار عیب برای خریدار به وجود می آید. (انصاری، شیخ مرتضی، ج ۵، صص ۱۷ و ۱۸).

رعایت اصول و ارزش‌های انسانی و اخلاقی و پایبندی به اموری همچون وفای به عهد، رعایت صداقت و درستی، انصاف، بیان کامل حقایق و دوری از هرگونه فریب و تدلیس در قلمرو قراردادها از مسلمات دین مبین اسلام بوده که در آیات و روایات به صورت ایجابی یا سلبی مورد تأکید قرار گرفته است.

۳-۱. آثار و ضمانت اجرای حسن نیت در قرارداد و مسئولیت خارج از قرارداد

در این مبحث می خواهیم به نقش تئوری حسن نیت در قلمرو قرارداد و مسئولیت غیر قراردادی بپردازیم. به عبارت اخری اعمالی که اشخاص روزانه انجام می دهند یا در قالب اعمال حقوقی است و یا وقایع حقوقی (مسئولیت فقهی و یا خارج از قرارداد) که اگر در قالب اعمال حقوقی باشد در حقوق و تکالیف طرفین چه در عقد و چه در ایقاع به صورت قاعده مند خواهد بود و طرف خسارت دیده با توجه به مسئولیت قراردادی به راحتی می تواند جبران خسارت وارده را مطالبه کند. اما در مسئولیت خارج از قرارداد مطالبه خسارت کمی دشوارتر از اعمال حقوقی بالاخص عقود می باشد. چرا که مسئولیت قراردادی معمولاً به صورت مکتوب بوده و حتی اگر به صورت شفاهی نیز باشد باز هم اثبات مسئولیت نسبت به مسئولیت خارج از قرارداد سهل تر خواهد بود. در این مبحث در دو گفتار جداگانه به آثار و ضمانت اجرای حسن نیت در قرارداد و مسئولیت خارج از قرارداد خواهیم پرداخت.

۱-۳-۱. آثار و ضمانت اجرای حسن نیت در قرارداد

در این گفتار به آثار حسن نیت در مذاکرات مقدماتی، انعقاد، تفسیر و اجرای قرارداد و همچنین اجرای هر یک از این موارد خواهیم پرداخت.

همانطور که می دانیم حقوقدانان غالباً حسن نیت را در چهار مرحله‌ی قرارداد که شامل مذاکرات مقدماتی، انعقاد قرارداد، تفسیر قرارداد و اجرای قرارداد است، می دانند، در واقع از انعقاد نطفه قرارداد تا مرحله به بلوغ رسیدن آن می باشد.

۱-۳-۱-۱. اثر حسن نیت در مرحله‌ی مذاکرات مقدماتی^۳ قرارداد و ضمانت اجرای آن

آنچه که تعهدات آینده یک قرارداد را به طور کامل و واضح تبیین می نماید و در واقع چارچوب شکلی و ماهوی قرارداد را پی ریزی می نماید، بحث مذاکرات مقدماتی قرارداد خواهد بود که طرفین بدون هرگونه دغدغه ذهنی در فضائی کاملاً آرام با یکدیگر در خصوص میزان و حدود تعهدات آینده مذاکره می نمایند. هرچند که مذاکرات مقدماتی نمی تواند به طور دقیق نتایج عملی اجرای قرارداد را پیش بینی کند ولی تا حدودی می تواند آنها را شناسایی و ضمانت اجرای کافی را برای آن در نظر بگیرد. بدین منظور برای اجتناب از ورود خسارت به طرف مقابل و عملی شدن مذاکرات انجام شده، حقوق موضوعه طرفین را مکلف به معامله با حسن نیت می کند که البته در این مرحله ما باید بین مرحله قبل از ایجاب و بعد از ایجاب تفاوت قائل باشیم.

۱-۱-۱-۳-۱. مرحله‌ی قبل از ایجاب

در مرحله‌ی قبل از ایجاب حسن نیت، طرفین را ملزم می نماید که مذاکرات را با صداقت و درستی به منظور اجرای هرچه بهتر توافقات انجام شده به پایان برسانند. این تکلیف در فرضی که مذاکرات پیش قراردادی در قالب یک قرارداد جداگانه ارائه می گردد، اهمیت بیشتری دارند. اما در حالتی که مذاکرات پیش قراردادی فاقد قالب قراردادی است، حسن نیت طرفین را ملزم می نماید که چنانچه قصد واقعی برای معامله ندارند وارد مذاکره نشوند و طرفین یکدیگر را به انتظارات واهی و نادرست امیدوار ننمایند. تا زمانی که قرارداد منعقد نگردیده است طرفین این فرصت را دارند که آزادی خود را حفظ نموده و مختار به انعقاد و یا عدم انعقاد قرارداد خواهند بود. البته قطع مذاکرات مقدماتی باید با رعایت ضوابط خاص صورت گیرد به گونه ای که قطع مذاکره به صورت نابهنگام موجب ضرر طرف مقابل نگردد. رعایت حسن نیت و یا نقض آن را می توان با ملاحظه شرایط و اوضاع حاکم به قطع مذاکرات احراز نمود و نمی توان به طور کلی ضوابطی را ارائه نمود که

در صورتی که طرفین از اجرای آن شانه خالی کنند آن را فاقد حسن نیت دانست. مثلاً «اگر طرف مقابل مذاکرات را ادامه دهد اما همین که امکان انعقاد قرارداد با سایرین برای او با دشواری مواجه شود مذاکرات را قطع نموده و ادامه ندهد دلالت به وجود سوء نیت و نقض اصل حسن نیت در انعقاد قرارداد می نماید» (انصاری، علی، ۱۳۹۱، ص ۲۰۱). فی الواقع حسن نیت در این مرحله به این معناست که طرفین، مذاکرات را آغاز نموده و مطابق این مذاکرات به یک جمع بندی کلی برسند و بر اساس آن قراردادی را منعقد نمایند. البته این قرارداد نیازمند ارائه یک ایجاب قابل قبول می باشد.

شروطی که معمولاً در این مرحله (قبل از ایجاب) مورد توجه طرفین قرار می گیرد، حفظ اسرار و اطلاعات قراردادی می باشد که در قراردادهای تجاری بسیار امر مهمی می باشد، چرا که اگر طرفین به یک جمع بندی کلی نرسیدند نباید طرفی که در مذاکرات از شیوه و عرف تجاری طرف مقابل با خبر گردیده، آن را فاش نماید که همه‌ی این موارد با رعایت حسن نیت تضمین خواهد شد.

۲-۱-۱-۳-۱. مرحله‌ی بعد از ایجاب

در این مرحله حسن نیت بیشتر متوجه شخص موجب است، هرچند بر اساس اصل آزادی قراردادها موجب می تواند چنانچه شرایط قراردادی را مطلوب ندید از ایجاب خویش عدول نماید، آنگاه هنگامی که ایجاب اعلام می گردد یک اعتماد قانونی و عرفی در پی خواهد داشت به گونه ای که طرف مقابل ایجاب تصور می کند موجب با رعایت و سنجش کلیه‌ی شرایط نسبت به اعلام ایجاب اقدام نموده است و به این دلیل قاعدتاً از ایجاب خویش عدول نخواهد کرد. حسن نیت در این مرحله ایجاب می کند که موجب در یک زمان متعارف و معقولی که مخاطب ایجاب فرصت بررسی و سنجش شرایط ایجاب را دارد از ایجاب خویش منصرف نگردد. البته این مورد زمانی حاکمیت دارد که ایجاب دارای مهلت نباشد اما اگر برای ایجاب بازه زمانی تعیین شده

باشد در این حالت موجب موظف است که ایجاب را با همان شرایط حفظ نماید و به محض ملحق شدن قبول به مفاد قرارداد پایبند باشد. البته لازم به ذکر است اگر ایجاب هیچ گونه مهلتی نداشته باشد نمی توان ادعا کرد برای همیشه معتبر است و طرف مقابل تا هر زمان که بخواهد قبولی خود را به آن ملحق کند. ضابطه‌ی تشخیص این مصلحت عرفی می باشد. به عنوان مثال هنگامی که شخص شرایطی را در قالب ایجاب، خطاب به چندین شخص بیان می نماید و احدی از مخاطبین مفاد ایجاب را در غیاب سایرین قبول می کند، شخص غایب نمی تواند بعداً به موجب رجوع کند و قبولی خود را ملحق نماید، چرا که انقضای مهلت ایجاب یا زمان الحاق اولین قبولی به آن بوده است. اکنون به چند نمونه از مواد قانونی در بحث رعایت حسن نیت در مورد مذاکرات مقدماتی اشاره می کنیم.

الف. ماده‌ی ۳۳ قانون تجارت الکترونیک مقرر می دارد: «فروشنندگان کالا و ارائه دهندگان خدمات بایستی اطلاعات مؤثر در تصمیم گیری مصرف کنندگان جهت خرید و یا قبول شرایط را از زمان مناسبی قبل از عقد در اختیار مصرف کنندگان قرار دهند.»

ب. ماده‌ی ۳۵ قانون مارالذکر اشاره می دارد: «اطلاعات اعلامی باید بر اساس لزوم حسن نیت در معاملات ارائه شود.»

ج. ماده‌ی ۵ قانون فوق می گوید: «تأمین کنندگان در تبلیغ کالا و خدمات خود نباید مرتکب فعل یا ترک فعل شوند.»

د. ماده‌ی ۶۴ قانون مارالذکر: «به منظور حمایت از رقابت های مشروع و عادلانه در بستر مبادلات الکترونیکی تحصیل غیر قانونی اسناد تجاری و اقتصادی بنگاه ها و مؤسسات برای خود یا افشای آن برای اشخاص ثالث در محیط الکترونیکی جرم محسوب و مرتکب به مجازات مقرر در این قانون خواهد رسید.»

۲-۱-۳-۱. اثر حسن نیت در مرحله‌ی انعقاد قرارداد

خداوند متعال در آیه ۲۸۲ سوره بقره می‌فرماید: «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا تَدَايْتُمْ بِدَيْنٍ إِلَىٰ أَجَلٍ مُّسَمًّى فَكُتِبُوهُ وَلِيَكْتُبَ بَيْنَكُم بِالْعَدْلِ...» بدین معنا که: «ای کسانی که ایمان آورده‌اید چون به قرض و نسیه به زمانی معین معامله کنید سند و نوشته در میان باشد و باید نویسنده‌ی درستکاری معامله‌ی میان شما را بنویسد و از نوشتن ابا نکند که خدا به وی نوشتن آموخته پس باید بنویسد و مدیون امضا کند و از خدا بترسد از آنچه مقرر داشته چیزی نکاهد (و نیفزاید) و اگر مدیون سفیه و یا صغیر است و صلاحیت امضاء ندارد ولی او به عدل و درستی امضا کند...».

همانطور که خداوند متعال در آیه فوق اظهار نموده است، بهتر است قراردادها به صورت کتبی باشد تا از هرگونه سوءاستفاده احتمالی در آینده جلوگیری گردد، چرا که قرارداد مکتوب در راستای اثبات ادعای خسارت دیده در آینده در مراجع قضایی با سهولت بیشتری نسبت به قرارداد شفاهی برخوردار می‌باشد و بعضاً در قراردادهایی مانند روابط کارگر و کارفرما دیده می‌شود که کارفرما جهت فرار از تعهدات و مسئولیت‌های مندرج در قانون کار قرارداد را به صورت شفاهی منعقد می‌نماید که در صورت اختلاف بین طرفین فرد زیان دیده (کارگر) نتواند به راحتی رابطه کارگر و کارفرمایی را اثبات نماید و از قبل آن خسارت را دریافت کند. قانونگذار در برخی از مواد قانون مدنی و قوانین دیگر به این موارد اشاره نموده که در ذیل به آن اشاره می‌کنیم:

الف. ماده‌ی ۱۹۰ قانون مدنی بیان می‌دارد: « برای صحت هر معامله شرایط ذیل اساسی است:

۱. قصد طرفین و رضای آنها

۲. اهلیت طرفین

۳. موضوع معین که مورد معامله باشد.

۴. مشروعیت جهت معامله

عدم رعایت هریک از این موارد می تواند ضمانت اجرای فسخ، انفساخ یا بطلان را در پی داشته باشد. به عنوان مثال چنانچه فردی محصول یک سال انگور فردی را می خرد بدین منظور که از آن شراب تهیه نماید؛ این مورد باعث نامشروع شدن معامله و بطلان آن می گردد، هرچند که درج جهت معامله در قرارداد الزامی نمی باشد اما اگر جهت ذکر شد الزاما باید مشروع باشد.

ب. ماده ی ۲۱۸ قانون مارالذکر: «هرگاه معلوم شود معامله به قصد فرار از دین، بطور صوری انجام شده، آن معامله باطل است». هرچند که در تفسیر این ماده اختلاف نظراتی وجود دارد چرا که عبارت «به طور صوری» ماده را دچار ابهام نموده است زیرا با این وجود سوالی که پیش می آید این است که اگر معامله به قصد فرار از دین با قید صوری صورت نگرفته باشد، وضعیت آن به چه نحو است یعنی آیا در این حالت، معامله صحیح است یا همچنان باطل می باشد. توضیح در خصوص زوایای این بحث از حوصله ی این تحقیق خارج است. اما آنچه مهم است این است که فردی که به قصد فرار از دین معامله می کند و هدف او خارج نمودن اموال از ید مالکیت خود که در واقع وثیقه ی دین طلبکاران است، می باشد، چنین شخصی را نمی توان با حسن نیت دانست و به موجب همین سوء نیت، معامله باطل بوده و فاقد هرگونه اثر می باشد.

ج. مواد ۴۲۴ الی ۴۲۶ قانون تجارت: در ماده ی ۴۲۴ ق.ت معامله ی تاجر قبل از توقف در صورتی که به منظور فرار از ادای دین یا برای اضرار به طلبکارها باشد قابل فسخ است. مطابق این ماده حتی می توان گفت طرفین در هنگام انعقاد قرارداد نه تنها باید صداقت و درستی را نسبت به متعاقدین رعایت نمایند و عدم رعایت آن

موجب ایجاد حق فسخ معامله خواهد بود، بلکه اطراف عقد باید صداقت و درستی را نسبت به اشخاص ثالث نیز رعایت نمایند.

د. مفهوم حسن نیت به طور نسبی در حین انعقاد عقد بیمه نیز در قانون بیمه‌ی ایران مورد توجه قانون‌گذار قرار گرفته است. مطابق مواد ۱۱ و ۱۲ و ۱۳ قانون مذکور چنانچه بیمه‌گذار اقداماتی خلاف حسن نیت انجام داده باشد ضمانت اجرای بطلان پیش بینی شده است.

ماده‌ی ۱۱ قانون بیمه مقرر می‌دارد: «چنانچه بیمه‌گذار یا نماینده‌ی او با قصد تقلب، مالی را اضافه بر قیمت عادلانه در موقع عقد قرارداد بیمه داده باشد، عقد بیمه باطل و حق بیمه دریافتی قابل استرداد نیست». متن صریح ماده‌ی مذکور تقلب را که اقدامی غیر صادقانه می‌باشد موجب بطلان عقد بیمه دانسته است. پیداست کلیه شرایط اساسی صحت معامله در اینجا رعایت شده است، اما به علت تقلب بیمه‌گذار این عمل باطل شناخته شده است. همچنین ماده‌ی ۱۲ این قانون عدم اظهار عمدی مطالب و یا اظهارات عمدی کاذب موثر در موضوع خطر را از موارد بطلان عقد بیمه دانسته است. بنابراین فقدان تقلب (جنبه سلبی رعایت صداقت) به صراحت از شرایط اساسی عقد بیمه قلمداد شده است بدین منظور برخی گفته‌اند بیمه‌عقدی مبتنی بر حسن نیت است و حسن نیت نه تنها باید در جریان اعتبار بیمه بلکه در زمان انعقاد آن نیز وجود داشته باشد. طبیعت این عقد مستلزم این است که بیمه‌گر به اعتماد و صداقت بیمه‌گذار اتکا نماید و بیمه‌گذار نیز باید در رعایت این مهم تقلب و اقدام نادرستی را مرتکب نگردد. ماده‌ی ۱۲ ق.ب مقرر داشته است: «هرگاه بیمه‌گذار عمداً از اظهار مطالبی خودداری کند یا عمداً اظهارات کاذب بنماید و مطالب اظهار نشده یا اظهارات کاذب به طوری باشد که موضوع خطر را تغییر داده یا از اهمیت آن در نظر بیمه‌گر بکاهد، عقد بیمه باطل خواهد بود، حتی اگر مراتب مذکور تاثیری در وقوع حادثه نداشته باشد در این صورت نه فقط وجوهی که بیمه‌گذار پرداخته است، بلکه

بیمه گر حق دارد اقساط بیمه را که تا آن تاریخ عقب افتاده است نیز از بیمه گذار مطالبه کند» (ایزدپناه، ۱۳۷۶-۱۳۷۵، صص ۴۰ و ۴۱).

۳-۱-۳-۱. اثر حسن نیت در مرحله‌ی تفسیر قرارداد

تفسیر در لغت به معنای آشکارساختن و در اصطلاح حقوقی از نظر دکتر شهیدی عبارتست از «تشخیص ماهیت، مفاد و طرفهای قرارداد براساس اداره مشترک انقضا کنندگان آن و مقررات قانونی» (شهیدی، ۱۳۸۰، ج ۲، ص ۱۶۱).

در تفسیر متون حقوقی به هیچ وجه نباید تابع عنوان باشیم چرا که عنوان صرفاً ظرفی است که باید با مضمون آن معنا گردد و نمی توان به ظاهر این ظرف توجه نمود. به عنوان مثال قراردادی با عنوان بیع با طرفین مشخص، که ممکن است هریک آن را به نفع خویش تفسیر نماید اما فی الواقع قرارداد ما بیع نباشد. مثلاً خیار حیوان که از جمله اختیارات اختصاصی عقد بیع می باشد که طرف قرارداد می خواهد از این حق به نفع خویش استفاده نماید، سعی بر این دارد که قرارداد را بیع، تفسیر نماید، در حالی که طرف مقابل او که می بیند اعمال خیار از طرف دیگر به ضرر او خواهد بود عنوان قرارداد را معاوضه، صلح و یا هر عقد دیگر که نتیجه آن می تواند تملیک باشد تفسیر نماید. بنابراین طرفین قرارداد که با یکدیگر اختلاف پیدا می نمایند به ناچار سراغ محاکم دادگستری یا داوری خواهند رفت. از این جاست که قاضی باید با رعایت قواعد مربوطه، به تفسیر قرارداد و لحاظ جنبه بی طرفی با حسن نیت کامل به تفسیر قرارداد نه براساس عنوان بلکه بر اساس محتوا بپردازد.

همانطور که می دانیم در قانون مدنی، حکمی در مورد حسن نیت در تفسیر قرارداد وجود ندارد و صرفاً ماده‌ی ۳ قانون تجارت الکترونیک رعایت حسن نیت در تفسیر قرارداد را مورد توجه قرار داده است. هرچند این ماده

حکم یک قانون فرا ملی را دارد که مقرر می‌دارد در تفسیر این قانون همیشه باید به خصوصیت بین المللی، ضرورت توسعه هماهنگی بین کشورها در کاربرد آن و رعایت لزوم حسن نیت توجه کرد. هدف اصلی از رعایت حسن نیت در تفسیر قرارداد، رعایت استاندارد رفتاری است و توجه به قصد و رضای طرفین نیز باید براساس این استانداردها صورت گیرد.

در ماده‌ی ۱۰۳۶ قانون مدنی، قبل از اصلاحیه‌ی سال ۱۳۶۱ به جای عبارت «هزینه‌هایی که از روی حسن نیت صورت گرفته است»، عبارت «مخارج متعارفه» را بکار برده بود. هرچند این ماده بعداً بطور کلی حذف گردید اما حکایت از این امر دارد که مقنن ایرانی با این مفاهیم آشنا بوده و به طور صریح یا ضمنی به آن توجه داشته است.

از سوی دیگر در ماده‌ی ۱۰ قانون بیمه و ماده‌ی ۳۹۱ قانون تجارت که بیان می‌دارد: «اگر مال التجاره بدون هیچ قیدی قبول و کرایه آن تأدیه شود، دیگر بر علیه متصدی حمل و نقل دعوی پذیرفته نمی‌شود، مگر در مورد تدلیس یا تقصیر عمده». منظور از تدلیس همان مفهوم سلبی حسن نیت، یعنی سوء نیت، تقلب و تقصیر سنگین می‌باشد نه تدلیس به معنای مذکور در ماده ۴۳۸ قانون مدنی (سمیعی، ۱۳۸۸، ص ۵۷).

ملاک در تفسیر قرارداد قصد مشترک طرفین است و معیارهای دیگری همچون انصاف، رعایت مصالح اجتماعی عدالت زیاد مورد توجه قرار نگرفته است و همواره باید بر محور قصد مشترک طرفین حرکت نمود و تا می‌توان از آن عدول نکرد. البته تا جایی که این تفسیر به ضرر طرف دیگر قرارداد نباشد. یکی از مواردی که در تفسیر قرارداد بر اساس قصد مشترک طرفین باید به آن توجه نمود، عرف می‌باشد و حاکمیت عرف در مواد مختلف قانون مدنی بالاخص مواد ۲۲۰ و ۲۲۵ مورد توجه قرار گرفته است و تفسیر قرارداد با رعایت عرف نیز از موارد حسن نیت می‌باشد. هرچند که قانون‌گذار ایران، حسن نیت در مرحله‌ی تفسیر قرارداد را به طور

صحیح بیان ننموده است اما به این بهانه نمی توان رعایت حسن نیت در مرحله تفسیر قرارداد را فرو گذاشت و باید با جمع مواد قانونی نسبت به اجرای این اصل اقدام نمود که از جمله مواد مربوط، ماده‌ی ۲۲۳ ق.م است که مقرر می دارد: «هر معامله که واقع شده باشد محمول بر صحت است مگر اینکه فساد آن معلوم شود»؛ یعنی زمانی که قراردادی در عالم خارج واقع می گردد، در مرحله‌ی تفسیر آن باید اصل را بر صحت آن گذاشت و فساد آن نیاز به دلیل دارد.

ضمانت اجرا

عدم رعایت اصل حسن نیت در مرحله‌ی تفسیر قرارداد را باید با تفسیر ماده ۲۲۳ ق.م تطبیق نمود. یعنی طرفینی که بر پایه اعتماد و صداقت متقابل اقدام به انعقاد قرارداد و اجرای آن می نمایند اگر بعداً ادعایی مبنی بر فساد و بطلان قرارداد گردد، دادرس حکم به بطلان یا تنفیذ فسخ خواهد داد.

۴-۱-۳-۱. اثر حسن نیت در اجرای قرارداد و ضمانت اجرای آن

مفهوم حسن نیت در قرارداد به این معناست که متعهد باید نهایت صداقت و رعایت اعتماد تمام تعهدات را علیرغم مشکلات و موانعی که ممکن است در روند اجرای قرارداد حادث شود اجرا نماید. در اینجا پرسشی که به ذهن می آید این است که آیا حسن در اجرای قرارداد در حقوق ایران مورد پذیرش واقع گردیده است؟ چنین حکمی به صداقت در حقوق مدنی ایران سابقه ندارد و شاید بتوان گاه جمع مواد قانونی آن را امری مسلم دانست.

یکی از اساتید حقوق (صالحی راد، ۱۳۸۵، ص ۹۲) در این مورد اعتقاد دارد که حسن نیت در اجرای قرارداد واجد مفهومی است که این مفهوم در اجرای قراردادها همان «عمل به وجه معروف» تعبیر می گردد که به طور کلی تر در مواد قانون مدنی مورد توجه قرار گرفته است:

ماده‌ی ۲۲۵ ق.م مقرر می‌دارد: «متعارف بودن امری در عرف و عادت بطوری که عقد بودن تصریح هم منصرف به آن باشد به منزله ذکر در عقد است». همچنین به موجب ماده ۲۲۰ قانون مزبور: «طرفین قرارداد ملزم به نتایجی که به موجب عرف و عادت از قرارداد ناشی می‌شود هستند».

در خصوص رعایت حسن نیت در اجرای قرارداد باید به این نکته توجه نمود که طرفی که به موجب قرارداد تعهداتی را برعهده دارد باید علاوه بر اجرای مفاد قرارداد به لوازم آن نیز پایبند باشد، ولی نمی‌تواند بیان نماید که این جانب تمام تعهدات مندرج در بندهای قرارداد را انجام می‌دادم، بنابراین از مسئولیت مبرا می‌باشم و باید مطابق قانون به لوازم تعهد که موجب عرف و عادت به آن قرارداد و تعهدات مندرج در آن بار می‌شود پایبند باشد. اصل حاکمیت طرفین را مجاز می‌دارد که هر شرط و تعهدی را که خلاف قانون و شرع نباشد در قرارداد خود بگنجانند و قصد مشترک خود را در قالب چهارچوب حقوقی جامه عمل بپوشانند که این قصد از طریق پاره‌ای از عوامل خارجی مورد شناسایی قرار می‌گیرد. البته شناسایی قصد طرفین کار چندانی ساده‌ای نمی‌باشد و برای این اقدام ناگزیر باید به عرف رجوع نمود. البته اصل اولیه، رجوع به تعهدات مندرج در قرارداد می‌باشد که در این حالت اگر در تفسیر تعهدات که نهایت آن اجرای تعهدات است با مشکلی مواجه نشدیم و طرفین با یکدیگر اختلافی نداشته، در این حالت رجوع به عرف عمل مفیدی نخواهد بود، اما اگر در اجرای قرارداد با توجه به لوازم تعهدات دچار مشکل شدیم در این حالت باید به عرف مراجعه نمود و این مراجعه همراه با حسن نیت خواهد بود.

همانطور که بیان شد قانون مدنی و به طور کلی قوانین ایران رعایت حسن نیت در قرارداد را به طور صریح مورد حکم قرار نداده‌اند اما نتایج عملی این مفهوم مستندات قانونی دارد که روشن می‌دارد قانون‌گذار ایرانی رعایت حسن نیت در اجرای قرارداد را مدنظر داشته است.

ماده‌ی ۲۷۹ ق.م مقرر می‌دارد: «اگر موضوع تعهد غیر شخص نبوده و کلی باشد متعهد مجبور نیست که از فرد اعلای آن ایفا کند لیکن از فردی هم که عرفاً معیوب محسوب است نمی‌تواند بدهد». این ماده در مقام وفای به عهد مال کلی می‌باشد و از جمله مقررات تکمیلی است که از اجرای با حسن نیت قرارداد حکایت دارد (کاتوزیان، ۱۳۷۶، ج ۳، ص ۵۰).

ماده‌ی ۲۲۷ قانون مارالذکر بیان می‌دارد: «متخلف از انجام تخلف وقتی محکوم به تأدیه‌ی خسارت می‌شود که نتواند ثابت کند عدم انجام به واسطه‌ی علت خارجی بوده است که نمی‌توان به او مربوط نمود». با این اوصاف اگر خارجی بودن حادثه محرز شود اما معلوم گردد که مدیون در عدم انجام تعهد خود سوءنیت داشته است نمی‌توان وی را از مسئولیت بری نمود.

ماده‌ی ۱۵ قانون بیمه بیان می‌دارد: «بیمه‌گذار باید برای جلوگیری از خسارت مراقبتی را که عادتاً هرکس از مال خود می‌نماید نسبت به موضوع بیمه نیز بنماید و در صورت نزدیک شدن حادثه یا وقوع آن اقداماتی را که برای جلوگیری از سرایت و توسعه‌ی خسارت لازم است به عمل آورد...».

مفاد این ماده حکایت از این امر دارد که فرد بیمه‌گذار نباید به امید اینکه خسارت ناشی از عدم رعایت احتیاط او را شخص بیمه‌گر پرداخت می‌کند، در اقدامات خویش بی‌محابا عمل نماید زیرا اگر بیمه‌گذار تکلیفی به مراقبت از مال موضوع بیمه یا جلوگیری از توسعه‌ی خسارت نداشته باشد، ممکن است صاحب منفعت بادآورده‌ای شود یعنی با اهمال و سهل‌انگاری خلاف رفتار متعارف مال خود را در معرض خسارت قرار دهد یا از گسترش خسارت جلوگیری نکند.

ماده ۱۴۹ قانون ثبت مصوب ۱۳۵۱ مقرر می‌دارد: «نسبت به ملکی که با مساحت معین مورد معامله قرار گرفته باشد و بعداً معلوم شود که اضافه مساحت دارد ذینفع می‌تواند قیمت اضافی را براساس قیمت مندرج در اولین سند انتقال و سایر هزینه‌های قانونی معامله به صندوق ثبت ایداع و تقاضای اصلاح سند خود را بنماید».

در این جا فرض براین است که ملک در مجموع با احتساب مساحت معین مورد معامله قرار گرفته و در واقع مساحت و مترای جنبه‌ی ثانوی و فرعی داشته و صرفاً در تعیین ثمن معامله نقش داشته است که ضمانت اجرای رعایت حسن نیت در اینجا مانع از فسخ معامله و یا تفکیک زمین می‌گردد.

یکی از نویسندگان (جعفری لنگرودی، ۱۳۸۰، ص ۲۰۸) ضمن تأیید به تنظیم این ماده بر اساس حسن نیت گفته است که این ماده از حسن نیت نیز فراتر رفته و از این حیث که فرقی بین متعامل با حسن نیت و متعاملی که با خدعه و نیرنگ معامل را وادار به معامله مذکور کرده است، نگذاشته است ایراد داشته و یک افراط است.

نویسنده دیگری (کاتوزیان، همان، صص ۵۶ و ۵۷) اعمال ماده‌ی ۳۸۷ ق.م. را که تلف مبیع قبل از قبض را از مال بایع دانسته و وی را ملزم به رد ثمن به خریدار می‌داند، حق حبس در قراردادهای معوض (ماده‌ی ۳۸۰ ق.م) و خیار تأخیر ثمن در بیع (ماده‌ی ۴۰۲ ق.م) و خیار تفلیس (ماده ۳۸۰ ق.م) را رعایت حسن نیت در اجرای قرارداد دانسته و بر این باور است که بیان فقها در ارتباط با خیار غبن و عیب به شرط ضمنی یا بنایی درباره‌ی لزوم معامله مبتنی بر سلامت عوض و معوض نیز جلوه‌ای از رعایت حسن نیت مفروض طرفین در تفسیر قرارداد می‌باشد.

ضمانت اجرا

درخصوص ضمانت اجرای عدم رعایت حسن نیت در مرحله اجرای قرارداد مطلب زیاد است اما برای مثال به چند نمونه از آن اشاره خواهیم کرد:

۱. فسخ معامله: فردی که در اجرای قرارداد حسن نیت متعارف را رعایت نمی نماید و همواره در اجرای قرارداد به دنبال فریب به طرف مقابل است می تواند در عمل موجبات فسخ را فراهم نماید.

۲. مطالبه خسارت: شخصی که با حسن نیت اقدام نمی نماید و همواره می کوشد که با خدعه تعهدات خود را به پایان برساند می تواند ضمانت اجرای مطالبه خسارت را به همراه داشته باشد، مثلاً بیمه گذاری که با سهل انگاری در خصوص موضوع بیمه اقدام می کند و این کوتاهی موجب ورود خسارت گردد هرچند که بیمه گر موظف است در قدم اولیه نسبت به پرداخت خسارت اقدام نماید اما می تواند بعداً به شخص بیمه گذار رجوع نموده و تمامی خسارت خود را مطالبه نماید.

۳. عدم استقبال از انعقاد قرارداد با شخص فاقد حسن نیت: همواره شخصی که به خلف وعده در اجرای تعهدات خویش اشتها یافته است نمی تواند به راحتی در بازار اقتصادی معامله نماید چرا که هیچ شخصی اعم از حقیقی یا حقوقی مایل به معامله با این شخص به لحاظ آثار زیان باری که برای ایشان در پی خواهد داشت نخواهد بود و

۲-۳-۱. آثار حسن نیت در مسئولیت خارج از قرارداد و ضمانت اجرای آن

در گفتار قبل در خصوص آثار حسن نیت در مراحل مختلف قرارداد و ضمانت اجرای آن پرداختیم. در این گفتار می خواهیم این امر را بررسی نمائیم که آیا در مسئولیت قهری (غیر قراردادی) نیز اشخاص ملزم به رعایت حسن نیت می باشند یا خیر؟ و آیا اگر حسن نیت را رعایت نمایند ضمانت اجرا در خصوص ایشان در نظر گرفته شده است؟

شاید در بررسی اولیه در خصوص این الزام در قانون مدنی ایران در یابیم که رعایت حسن نیت در مسئولیت خارج از قرارداد الزام آور نباشد. ماده‌ی ۳۰۸ ق.م.م.ق دارد: «غصب استیلاء بر حق غیر است به نحو عدوان، اثبات ید بر مال غیر بدون مجوز هم در حکم غصب است».

در مورد غصبی که غاصب سوءنیت دارد و غصب به معنای حقیقی کلمه است اعمال مقررات غصب در مورد غاصب با اشکالی مواجه نیست چون شخص غاصب به نحو عدوان (غیر قانونی) و از روی سوءنیت به مال دیگری تسلط پیدا کرده است اما اشکال در جایی مطرح می‌گردد که فردی از روی جهالت و بدون علم در مال غیر تصرفی نموده است، مانند خریداری که با حسن نیت مال غصبی را خریداری می‌کند در حالی که از نظر قانون مدنی باز هم مکلف به رد مال به صاحب اصلی آن می‌باشد که در این حالت تفاوتی بین فرد با حسن نیت (جاهل به غصبی بودن مال خریداری شده) و فرد با سوءنیت نمی‌باشد.

ماده‌ی ۳۲۳ ق.م. در خصوص احکام غصب آورده است: «اگر کسی مال مغضوب را از غاصب بخرد آن کس نیز ضامن است و مالک می‌تواند بر طبق مقررات مواد فوق به هر یک از بایع و مشتری رجوع کرده، عین و در صورت تلف شدن آن، مثل یا قیمت مال و همچنین منافع آن را در هر حال مطالبه نماید». ضامن قرار دادن خریدار مال مغضوب بدون توجه به علم و جهل وی، از این حیث با این معنای حسن نیت که جاهل غالباً با حسن نیت است و چنین فردی نیز باید مورد حمایت قانونگذار باشد هم خوانی ندارد که این امر می‌تواند موجب تقویت این شبهه گردد که حسن نیت در حقوق ایران پذیرفته نشده است.

اما همانطور که می‌دانیم در بررسی هر موضوعی در قانون باید با توجه به جمع مقررات قانونی به یک نظر واحدی برسیم، چرا که بعضاً قانونگذار در هر قانونی با آوردن موادی در فصول اولیه مباحث کلی یا جزئی را مطرح می‌کند که در فصول آینده ممکن است مواد اولیه مفید شوند یا به گونه ای دیگر تفسیر شوند.

ماده‌ی ۳۲۵ ق.م ایران مقرر می‌دارد: «اگر مشتری جاهل به غصب بوده و مالک به او رجوع کرده باشد او نیز می‌تواند نسبت به ثمن و خسارت به بایع رجوع کند اگرچه مبیع نزد خود مشتری تلف شده باشد و اگر مالک نسبت به مثل با قیمت رجوع به بایع کند بایع حق رجوع به مشتری را نخواهد داشت».

هنگامی که این دو ماده را با یکدیگر مقایسه می‌کنیم در می‌یابیم که قانون‌گذاران ایران به حسن نیت خریدار جاهل بی‌توجه نبوده است؛ هرچند قانونگذار در حکم اولیه خود به منظور تسهیل مالک مال در وصول به مالش به نحو مطلق تفاوتی بین علم و جهل خریدار نگذاشته است اما در حکم ثانویه بین خریدار عالم و جاهل تفاوت مؤثری نهاده است و در واقع خریدار عالم را غاصب واقعی می‌داند و خریدار جاهل را در حکم غاصب نامند. ماده‌ی ۳۲۴ ق.م ایران در بیان حکم مشتری عالم به غصب نیز مؤید نظر فوق می‌باشد.

ماده‌ی ۲۶۳ ق.م نیز در خصوص خریدار با حسن نیت در معامله‌ی فضولی که حق دارد پس از رد مال به مالک و دادن غرامت به بایع فضولی رجوع کند و ثمن و غرامات را بگیرد، شاهد دیگری بر ادعای ما باشد.

ضمانت اجرا

همانطور که بیان شد شاید در بررسی اولیه برداشت گردد که در حقوق ایران مفهوم حسن نیت در مسئولیت خارج از قرارداد مورد حمایت قرار نگرفته است، اما با کمی کنکاش و واکاوی پی می‌بریم که قانونگذار به طور کامل از این حمایت دست برنداشته است. بنابراین عدم رعایت حسن نیت در مسئولیت می‌تواند دارای اثر باشد که آن اثر این است که شخص با حسن نیت می‌تواند به طرف مقابل خود در قرارداد و غیر آن رجوع نماید و تمام خسارات خویش را دریافت نماید.

در قسمت دوم مقاله به بررسی قاعده احسان خواهیم پرداخت..

قرآن کریم

نهج البلاغه

الف: منابع فارسی

-انصاری، علی، تئوری حسن نیت در قراردادها، چاپ دوم، انتشارات جنگل، جاودانه، تهران، ۱۳۹۱.

-انصاری، شیخ مرتضی، کتاب المکاسب، چاپ اول، قم، مجمع الفکر الاسلامی، ۱۴۲۰ه.ق، جلد ۵.

-ایزدپناه، مسیح، حقوق بیمه، جزوه درسی دانشکده حقوق شهید بهشتی، سال تحصیلی ۷۶-۷۵.

-حلی (محقق)، جعفر بن حسن (محقق اول)، شرایع الاسلام فی مسائل الحلال و الحرام؛ نجف مطبه الآداب،

ج ۴.

-جعفری لنگرودی، محمد جعفر، دوره‌ی حقوق مدنی، حقوق تعهدات، جلداف، موسسه چاپ و انتشار

دانشگاه تهران، ۱۳۶۹.

-سمیعی، یحیی، شرط عدم مسئولیت، مجله وزارت دادگستری، سال اول، ۱۳۸۸.

-شهیدی، مهدی، حقوق مدنی (اصول قراردادها و تعهدات)، ج ۲.

-عمید، حسن، فرهنگ فارسی عمید، تهران، امیرکبیر، ۱۳۷۹.

-کاتوزیان، ناصر، حقوق مدنی، قواعد عمومی قراردادها، آثار قرارداد در رابطه دو طرف و نسبت به اشخاص

ثالث، ج ۳، چاپ اول، انتشارات بهنشر، ۱۳۶۸.

-کاتوزیان، ناصر، الزام های خارج از قرارداد (ضمان قهری)، مسئولیت مدنی، ج ۱، چاپ اول، انتشارات

بهمن، ۱۳۷۴.

-کاتوزیان ناصر، قواعد عمومی قراردادها، ج ۳، چاپ دوم، انتشارات بهمن، ۱۳۷۶.

-محقق داماد، سید مصطفی، قواعد فقه، بخش مدنی ۲، چاپ چهارم، انتشارات سمت، ۱۳۸۰.

ب: منابع انگلیسی

1.Le Tourneau,ph., "Bonne foi",Repertoire civil Dalloz,Dalloz, Paris,2005.

2.Jourdain, P.,La bonne foi dans la formation du contrat rapport francait, Paris 1992.